
Розділ 1.
СУЧАСНИЙ МУЗЕЙ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ТА ОСВІТНІЙ ПРОСТІР
Матеріали XIV музейного круглого столу
з нагоди Міжнародного дня музеїв
(17 травня 2024 року)

УДК УДК 069:005.1]:373.3/.5.091.2

Світлана Гаврилюк (Луцьк)

**ІНТЕГРАЦІЯ МУЗЕЇВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС:
СВІТОВІ ТА УКРАЇНСЬКІ ПРАКТИКИ**

У статті висвітлюються актуальні у XXI ст. питання, пов'язані із місцем музейних закладів у системі сучасних знань, зокрема, їх інтеграцією в освітній процес. Простежуються особливості трансформації музеїв щодо співпраці з освітніми закладами, наводяться приклади діяльності музеїв різних країн світу, у тому числі України, із залучення учнівської і студентської молоді до музейних заходів, пошуку нових шляхів і форм взаємодії із закладами освіти щодо поширення знань і водночас пошуку нових груп потенційних споживачів музейного продукту на ринку послуг.

Ключові слова: музей, освітній процес, інтеграція, музейний маркетинг, інновації, музейна аудиторія.

Динамічні зміни у сучасному світі постійно породжують нові виклики перед музейними закладами. Діяльність музеїв нині вже не обмежується науковою, експозиційною та освітньо-виховною роботою. У першій чверті XXI ст. музей – це цілий соціальний інститут із багаточисельними функціями, напрямками і формами роботи, які органічно між собою взаємодіють. Аби сповна реалізувати свою місію, музеї ініціюють і впроваджують новітні маркетингові стратегії, інноваційні технології і практики роботи з відвідувачами, трансформуючи при цьому зміст і форми діяльності, зокрема, шляхом втілення інтерактивних музейних програм, застосування рекреаційного і розважального компонентів, впровадження ринкових механізмів у музейний менеджмент. Сучасні музеї позиціонують себе центрами комунікації, носіями культурної інформації та креативних інновацій [2, с. 42].

Розуміння суті сучасного музею як багатовимірною освітнього простору значно посилює роль музейної педагогіки, яка вивчає та аналізує педагогічний потенціал музею, розробляє механізми ефективного його застосування в освіті. Упродовж останніх десяти років триває пошук оптимальних моделей інтеграції музеїв в освітній процес, визначається місце і роль музейних закладів у системі сучасних знань [6; 7; 10; 14; 11; 12; 1].

Наголошу, що музеї та заклади освіти мають багато спільного в досягненні мети своєї діяльності. Насамперед це виховання патріотизму, свідомого ставлення до надбань світової культури; розвиток креативного мислення, творчих здібностей, певних практичних навичок, стимулювання творчої активності особистості. І саме музейна педагогіка має стати посередником між музеєм і освітніми закладами, сприяючи створенню ефективного освітнього середовища, формуванню емоційно-ціннісного ставлення до знань, подоланню міжкультурних стереотипів.

Що ж розуміємо під музейною педагогікою? Її трактують як галузь діяльності та як наукову дисципліну. Під галуззю діяльності розуміють передачу культурного досвіду,

яка через педагогічний процес, на основі міждисциплінарного підходу здійснюється в умовах музейного середовища. Як наукова дисципліна – це освітній компонент на перетині музеєзнавства, педагогіки та психології, яка розглядає музей як освітню систему [8, с. 48]. Значення музейної педагогіки як наукової дисципліни полягає в тому, що вона дає необхідний методологічний інструментарій, що допомагає осмислити всі види музейної діяльності в педагогічному аспекті і тим самим підвищити рівень впливу музею на цільову аудиторію. Використання комп'ютерної техніки та мережі інтернет уможлиблює віртуальні мандрівки, з якісними репродукціями та можливістю збільшувати зображення в десятки разів для детальнішого вивчення. За допомогою 3D-експозицій, що доповнюються цікавою інформацією, є можливість ознайомитись із колекціями провідних світових музеїв, тощо.

Поняття «музейна педагогіка» було введено у науковий обіг на початку ХХ ст. німецькими науковцями. Спочатку його трактували як напрям музейної діяльності, зорієнтований на роботу з учнями. Проте у 1913 р. на конференції «Музей як освітній та виховний заклад», яка відбувалася у м. Мангейм, мистецтвознавець, перший директор художнього музею у Гамбургу Альфред Ліхтварк запропонував вивчити освітнє значення музеїв і трактувати відвідувача як учасника діалогу [8, с. 48]. З того часу метод «музейних діалогів» став активно впроваджуватися музеями країн Європи [10, с. 241–242]. У цьому діалозі екскурсовод виступає як посередник у допомозі відвідувачам спілкуватися з мистецтвом, пам'ятками історії, природи тощо.

Зокрема, у працях О. Караманова зустрічаємо пропозицію інтерпретувати музейну педагогіку через призму аналізу сучасних освітніх парадигм у сукупності п'яти різних підходів. Ключовими з них є такі: «розуміння музейної педагогіки як практичного складника музейної комунікації, який дає змогу організувати та вибудувати нові взаємини в системі взаємодії відвідувачів із матеріалами експозиції в просторі музею та навколomuзейному просторі; ототожнення музейної педагогіки із сучасними освітніми та педагогічними технологіями, що забезпечують стратегію й тактику ефективної комунікації з відвідувачами різного віку» [7]. Учений наголошує на «значенні музейної педагогіки як важливого компонента нового освітнього простору – комбінації доступного освітнього середовища та сучасних інформаційно-комунікаційних засобів; баченні музейної педагогіки як чинника відступу від шаблонних і запрограмованих знань, які блокують творче мислення, гальмують пізнавальні процеси розвитку особистості; використанні музейної педагогіки як потужного засобу формування власної системи цінностей, переконань та установок людини, що сприяє осмисленню її власної діяльності» [7; 1, с. 221].

Як відбувається інтеграція сучасних музеїв в освітній процес? Потрібно зрозуміти, що інтеграція музеїв в освітній процес – це не лише впровадження нових форм навчання, а й можливість наповнити новим змістом навчальний матеріал, оскільки робота в залах музеїв, серед розгорнутих експозицій, експонатів, інколи навіть з матеріалами фондів мотивує, активізує інтерес, сприяє діалогу поколінь тощо. Відомі напрацьовані практики такої роботи у закордонних музеях, які реалізують музейні програми, орієнтовані на учнівську і студентську молодь. Серед них – Американський музей природознавства (Нью-Йорк) – один з найкращих природознавчих музеїв у світі, відкритий у 1869 р. [9, с. 186–187], Музей науки (штат Массачусетс) – один з найбільших музеїв науки і техніки у США [9, с. 52–57].

Співробітниками Американського музею природознавства розроблені освітні програми, якими охоплено всі школи у Нью-Йорку. Крім того, сам музей пропонує широкий спектр освітніх програм, літніх таборів та занять для студентів. Показово, що

Музей має кілька науково-дослідницьких програм, якими охоплено учнів з 5 по 12 клас та Науково-дослідницьку програму наставництва (SRMP) – відповідного стажування. А для здобувачів освіти закладів вищої освіти – платні програми, під час яких студенти можуть проводити наукові дослідження під керівництвом відомих вчених у певній галузі природознавства. 23 жовтня 2006 р. музей заснував Вищу школу Річарда Гілдера, яка пропонує докторський ступінь із порівняльної біології, ставши першим американським музеєм у США, який присуджує докторські ступені. У 2011 р. в аспірантуру було зараховано 11 студентів, які тісно співпрацюють з кураторами і мають доступ до колекцій музею. Перші сім випускників, які закінчили програму, отримали наукові ступені 30 вересня 2013 р.

В Україні є чимало прикладів втілення креативних музейних проектів зі школярами [3; 10; 4; 1]. Так, Дніпропетровський історичний музей імені Д. Яворницького розробив програму «Музей і діти», подав її на розгляд керівникам шкіл, отримав пропозиції. Врахував їх для кожної школи, яка має намір залучати музей до навчального процесу [3]. У м. Нетішині на Хмельниччині цікава програма для старшокласників «Лабораторія молодого дослідника» [8, с. 53].

Під час вивчення теми «Трипільська культура» ефективним методом співпраці музею і школи є засідання арт-майстерні, де діти ліплять трипільський посуд з глини або пластиліну та оздоблюють його відповідними візерунками. А потім створюють із цих «артефактів» музейну експозицію. Такі уроки дуже подобаються дітям, розвивають їхню творчу активність та інтерес до вивчення історії. Актуальними є музейні уроки, коли вивчається тема «Друга світова війна». У краєзнавчому музеї є окрема експозиція, присвячена тим подіям. Здобувачі освіти мають можливість наочно побачити зразки зброї, речі та предмети тих часів – одяг, листи, нагороди.

Наприклад, Національний науково-природничий музей НАН України розробив і запропонував учителям молодшої школи, а також викладачам біології, географії, ботаніки програму, за якою вони можуть проводити поточні або підсумкові уроки з використанням експозиції музею. Під час проведення таких уроків у школярів значно підвищується рівень сприйняття, оскільки функцію передавання інформації виконують музейні предмети, які стають частиною повідомлення, перетворюють експозицію на матрицю формування цілісного уявлення про предмет або процес [11, с. 272–273].

Дієвій інтеграції музеїв в освітній процес сприяють дитячі музейні заклади [10, с. 246]. Їх поява сягає кінця XIX ст. Перший дитячий музей відкрився в 1899 р. у Брукліні (США). В Україні перший дитячий музей був заснований у 1920 р. у Харкові з ініціативи знаного дослідника і музеєзнавця Ф. Шміта [8, с. 50–51]. Учений організував Музей дитячої творчості, у якому експонатами виступали дитячі творчі роботи. Це був своєрідний музей-майстерня, і основним критерієм відбору робіт для експозиції була не стільки їх досконалість, як цінність як джерела дослідження художньої творчості дітей, їх бачення і розуміння світу, конкретних речей. Особливість дитячих музеїв полягає у тому, щоб через гру навчати і поширювати знання у галузях природи, історії, медицини, мистецтва, літератури тощо. Вважаємо, що має бути розроблена програма співпраці музеїв з художніми і музичними школами, що також дасть змогу привчати учнів до розуміння мистецтва, музики, формувати зацікавлення історією культури тощо.

Нові комплексні форми музейної освіти використовуються також у роботі з дорослими відвідувачами. Наприклад, дні науки, під час яких у наукових музеях Києва проводяться заходи, що ознайомлюють з новими науковими винаходами, відбуваються лекції, майстер-класи (із залученням фахівців), стажування, школи екологічної освіти, волонтерські школи тощо [11, с. 274].

Інтеграції музеїв в освітній процес сприяють інтерактивні музеї. Такі заклади, базуючись на інноваціях, надають відвідувачам можливість активно взаємодіяти з експозиціями та власноруч проводити дослідження замість традиційного простого спостереження, чим сприяють посиленню зацікавленості до пізнання науки, новітніх технологій, самостійних відкриттів.

У світі інтерактивні музеї з'явилися ще наприкінці ХХ ст. і за цей час набули певного досвіду функціонування, який нині важливий для України. Інтерактивними є переважно музейні заклади наукового і образотворчого профілів, які шукають можливості доносити інформацію до екскурсантів різних вікових категорій у незвичній і водночас привабливій формі. Так, замість звичних експонатів виникають музеї з експериментальними лабораторіями, науковими парками, астрономічними обсерваторіями тощо. Відвідувачі тут проводять досліди та експерименти, відчуваючи насолоду від середовища, атмосфери, власних відкриттів, позитивних емоцій. Такі музеї – це приклад ефективного впровадження новітніх маркетингових стратегій, тому й особливо популярні та відзначаються високою відвідуваністю [13, с. 60]. Тут окрім традиційної розповіді музейного працівника та демонстрації музейного експонату, також використовуються інтерактивні методи: музейні ігри, квести, майстер-класи, музейні свята, зустрічі з відомими особистостями, ніч у музеї та день народження в музеї. За допомогою гри музей перетворюється у простір, в якому відвідувачі можуть вивчати артефакти, встановлювати з ними зв'язки як з частиною власного повсякденного життя. У музейній грі знаходить вияв соціальна активність аудиторії практично всіх вікових груп, від дітей і підлітків до людей середнього віку [13, с. 60].

Приклад інтерактивного музею в Україні – це Музей науки Малої академії наук, який започаткував і впроваджує креативні підходи у музейній практиці. Тут діє правило: заборонено НЕ торкатися експонатів! Дійсно, більшість представлених експонатів – інтерактивні, використання їх на практиці дасть змогу відвідувачам зрозуміти суть найважливіших відкриттів людства, опанувати закони природи та дослідити залежності впливу людини на довкілля. Експозиція музею привертає увагу відвідувачів своїм різноманіттям: тут можна покататися на велосипеді з квадратними колесами, вирушити в космічну подорож, побачити двометрову голограму та багато кілограмовий кристал, потрапити всередину гігантської мушлі та у дзеркальний тунель із оптичною ілюзією, дізнатися, як виникають кольори та створити веселку. Найбільший інтерактивний експонат Музею науки – це скляна стеля, яка змінює колір [5].

Для поглиблення знань з біології в музеї створено модель організму людини, відвідувачі музею зможуть потримати модель головного мозку та внутрішніх органів. Зона «Людина» – це простір, де відвідувачі дізнаються більше інформації про принципи роботи людського організму, дивляться крізь окуляри, що перевертають зір; вимірюють швидкість реакції на світло та звук; мають можливість пограти із оптичними ілюзіями; розглянути анатомічну будову органів черевної порожнини людини; спробувати відчувати плин часу та визначити його тривалість [5].

Для поглиблення знань з фізики у музеї представлено зону «Дивна матерія». Саме тут учні можуть набути вмінь взаємодіяти з найкрихітнішими частинками речовини – молекулами й атомами. Проведені дослідження дають змогу зрозуміти, як удосконалити властивості матеріалів та, навіть, створити нові. «Відвідувачі можуть спробувати розбити загартоване скло кулею для боулінгу, а також, повернути до початкової форми деформований предмет. Роздивитися зразок одного з найбільших у світі кристалів та дізнатися, як створити мікрочіп із піску» [5]. Зона «Акустика» – це простір, де відвідувачі дізнаються більше інформації про звук та його властивості, а також про можливості, які

відкриває знання про світ звуків. У музеї науки можна побачити частоту власного голосу та почути його через акустичні дзеркала. Зона «Оптика» ознайомлює відвідувачів зі світом оптичних приладів і можливостей, які вони надають. У цій зоні відвідувачі можуть відкрити для себе світ кольорів та пізнати, із чого складається світло, побачити власне нескінченне відображення; побувати всередині калейдоскопа; дослідити як відбувається змішування кольорів та з яких кольорів складається веселка; а також дізнатися, що таке поляризація світла та багато інших цікавих явищ [5].

Інший аспект. На базі музеїв світу уже давно створюються музейні культурні центри або музейно-педагогічні центри, орієнтовані на довготривалу і плідну співпрацю з органами освіти, соціального захисту, закладами культури, науки і мистецтва. Для України це нове явище. У нашій державі поки не створено жодного спеціалізованого науково-методичного центру з проблем сучасної музейної педагогіки. Теоретичні питання організації таких центрів розробляють відповідні кафедри при закладах вищої освіти та Інститути післядипломної педагогічної освіти. Саме останні створюють науково-методичне забезпечення діяльності музеїв при закладах освіти у співпраці з обласними краєзнавчими музеями. Як науково-організаційний центр з музейної педагогіки позиціонує себе Педагогічний музей України Національної академії педагогічних наук України, який ініціював створення Асоціації керівників музеїв при навчальних закладах України [3, с. 245–246].

У 2005 і 2008 роках відбулися Всеукраїнські музейні фестивалі. Під час роботи другого фестивалю проходив круглий стіл «Музей і діти: дитячі програми, дитячий музей, дитячий музейний центр», що дало змогу фахівцям намітити нові перспективи щодо посилення інтеграції музеїв в освітній процес [3, с. 247–249; 10, с. 243].

Популярними серед освітян України є газети і брошури видавництва «Шкільний світ» (Київ) та «Основа» (Харків). Вони презентують педагогам розробки музейних уроків, заочні подорожі музеями міст і містечок України, методичні рекомендації, які стосуються музейної педагогіки. Подібні матеріали публікуються на шпальтах часописів «Позашкілля», «Краєзнавство. Географія. Туризм». Однак ці матеріали розпорошені, не завжди доступні. Тому на часі – створення окремого видання з музейної педагогіки. У публікації Лариси Гайди пропонувалася «Модель розвитку музейної педагогіки в Україні», яка обговорювалася на науковій конференції в Кіровограді у жовтні 2010 р. [3].

Отже, нові суспільні виклики XXI ст. породжують зміну стратегії дослідницько-пошукової і культурної діяльності музеїв. Сучасна музейна педагогіка орієнтована на використання та популяризацію новітніх технологій музейної освіти у формі проєктів на різних майданчиках, що сприяє формуванню нового способу мислення, відходу від авторитарних принципів, побудові індивідуальних освітніх траєкторій, підвищенню мотивації до навчальної діяльності, посиленню міжпредметних зв'язків тощо.

Накопичений досвід створив підґрунтя для наукової полеміки з таких питань: 1) яке значення музеїв у розвитку особистості, 2) як через музейні форми роботи можна спонукати різні вікові категорії: дітей, підлітків, дорослих, до отримання знань. Вважається, що показовими і вартими для вивчення є приклади роботи у цьому напрямку музеїв Великої Британії, Німеччини, Франції і США. Щодо України, то музейна педагогіка у нашій державі лише починає набирати потужностей. Але вже підготовлено й опубліковано чимало монографій і статей, що свідчить про актуальність проблеми. Дослідники акцентують увагу на тому, що в наш час вплив музейної педагогіки найактивніший щодо дитячої та підліткової аудиторії. Тому варто переходити від одиничних, епізодичних прикладів її застосування до створення масштабної програми її упровадження на державному рівні. А поки бачимо відсутність музеєзнавчих науково-координаційних і методичних установ

в Україні, що не сприяє розвитку музейно-педагогічних програм. Основні інноваційні форми музейної педагогіки представлені музейними співробітниками і учителями на регіональному рівні. Процес їх впровадження відбувається так би мовити «знизу». Тому попереду ще чимало завдань для вирішення.

Джерела та література

1. Васютіна Т., Волошина В., Саєнко Ю. Формування фахових компетентностей у майбутніх учителів початкової школи засобами музейної педагогіки. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2023. Вип. 61. Том 1. С. 218–225.
2. Гаврилук С. В., Надольська В. В. Трансформація музейного світу у XXI ст.: міжнародний та український досвід. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 57. Том 1. С. 41–49.
3. Гайда Л. А. Музейна педагогіка: пошук оптимальної моделі. *Методологічні засади історичної освіти в контексті профілізації старшої школи: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (Кіровоград, 21 – 22 жовтня 2010 р.)*. Кіровоград : Вид-во КОППО імені Василя Сухомлинського, 2012. С. 243–249.
4. Грушева Т. Матеріали музеїв на уроках історії: український досвід. *Педагогічні науки та освіта*. 2022. Вип. XL – XLI. С. 40–47.
5. Інноваційні музеї світу: «забороняється не торкатись, не думати й не відчувати!» URL: <https://geektimes.com/company/mailru/blog/289299>.
6. Караманов О. В. Музей–школа–університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному «суспільстві знань». *Освіта та педагогічна наука*. 2013. № 4 (159). С. 44–50.
7. Караманов О. В. Музейна педагогіка у системі сучасної освітньої парадигми та поширення наукових знань. *Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Біла Церква : Авторитет. 2019. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/zbirnyk_tez_myz_ped.pdf.
8. Кардаш Н. В. Музейна педагогіка: ретроспективний аналіз. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 125. С. 46–57.
9. Котлер Н., Котлер Ф., Котлер В. Музейний маркетинг і стратегія: формування місії, залучення публіки, збільшення доходів і ресурсів. Переклад з англ. Т. Олійник та ін. Київ : ВД «Стилос», 2010. 528 с.
10. Маньковська Р. В. Музейна педагогіка: інноваційна технологія інтелектуального розвитку. *Краєзнавство*. 2019. № 3. С. 238–251.
11. Музейна педагогіка в науковій освіті: монографія / Ред. кол.: С. Довгий, О. Топузов, В. Бітаєв та ін. За наук. ред. С. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук», 2020. 334 с.
12. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 1. 304 с.
13. Надольська В. Гра як інтерактивна форма діяльності музеїв. *Культурна спадщина: традиції та інновації : тези науково-практичної конференції, 27 травня 2019 року*. Львів, 2019. С. 59–62.
14. Червінська І. Музейна педагогіка як інструмент взаємодії закладів освіти і музеїв у сучасному соціокультурному просторі. *Освітні обрії*. 2019. № 2 (49). URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/2327/281>.